

групи краще класифікувати як представників сучасної радикальної Реформації, які пішли значно далі, ніж їхні попередники з XVI століття.

Монографія Говарда Біддулфа «Відновлення стародавньої християнської церкви: чотири американські концепції» є досить цінною для розуміння історичного та теологічного розвитку цих конфесій. Автор намагається проаналізувати ті труднощі, які постають перед новими релігійними групами в їхніх пошуках самоідентифікації на шляху до визнання серед старіших деномінацій.

3.3 Віталій ШЕВЧЕНКО. Протестантизм: до причин постання та поширення на ранньому етапі його розвитку

Анотації. В статті В.Шевченка йдеться про появу та деякі обставини поширення протестантизму в Німеччині, його виняткові місце, роль та значення в історії християнського поступу упродовж останнього п'ятисотліття. Особлива увага приділяється з'ясуванню різних рецепцій, що ними супроводжувався перебіг подій, пов'язаних з розвитком протестантизму на його ранньому етапі. **Ключові слова:** протестантизм, передумови виникнення протестантизму, предтечі та ідеологи Реформації, ренесансно-гуманістичні іновації.

The article "**Protestantism: to the causes of growth and spread at an early stage of its development**" by V.Shevchenko deals with the epoch-making phenomenon of Protestantism, its exceptional place, role and significance in the history of Christian progress during past five hundred years. Special attention is dedicated to disclosure of number of some reasons, which caused the appearance of Protestantism. **Key words:** Protestantism, historical preconditions, theological backgrounds, precursors and ideologists of the Reformation, Renaissance-humanistic innovations.

Актуальність дослідження теми. Почуваючись співпричетними до відзначення 500-річчя виникнення протестантизму, нам, передусім, хотілося б досвідчити, що йдеться про епохальне явище, яке може розглядатися в різних проблемно-тематичних проекціях та хронологічних вимірах, з футуристичними візіями включно. Але чітка прив'язаність святочної події до 31 жовтня 1517 року спонукає концентруватися на витоках цього феноменального явища, яке за будь-яких дослідницьких підходів не може розглядатися як історичний казус. Радше йдеться про об'єктивну неунікність, появу якої історично знаменував учин Мартина Лютера, а точніше його 95 тез, що їх було почеплено на брамі віттенберзької церкви і які провістили виникнення третьої гілки в християнстві з тими далекосяжними наслідками, що зумовлять специфіку цивілізаційного поступу християнської ойкумени на всі наступні сторіччя.

Об'єкт дослідження. Воднораз, зосереджуючись на початковій стадії розвитку протестантизму, маємо чітко усвідомлювати: йдеться про складне й неоднозначно інтерпретоване явище, яке латентно приховує в собі те, чого зовні не побачити й чого на дотик не відчуті і що, зрештою, за будь-якого дослідницького підходу не може ігнорувати того, що в суєтному перебізі далекого від нас початку XVI століття все, про що нам наразі випадатиме вістувати, виглядало й усвідомлювалося зовсім не так, як це, скажімо, бачимо й сприймаємо ми нині, з поважної відстані століть, на значному історичному віддалені. Адже, на відміну від учасників та сучасників тих буремних подій, що стояли біля витоків протестантської Реформації та назагал були пройняті й перейняті антиримським наставленням, ми нерідко забуваємо, що йшлося про нове, ново народжуване, про те, що викликало спротив і протидію. Тоді як нині, озброєні знаннями, що їх маємо можливість почерпувати з напрацювань вітчизняних⁸⁸ та зарубіжних⁸⁹ дослідників, ми вільні й відважні розважати про протестантську Реформацію як явище цілком самодостатнє, знакове, поворотне, епохальне. До того ж, користаючи з переваг, яких були позбавлені «винуватці» (=призвідці) нашого ювілею, ті, кому не так вже й

⁸⁸ Маються на увазі, насамперед, праці: Докаш В. Кінець світу: еволюція протестантської інтерпретації. Монографія. – Київ-Чернівці, 2007. – 544 с.; Черенков М. М. Європейська реформація та український євангельський протестантизм: генетико-типологічна спорідненість і національно-ідентифікаційні виміри сучасності. – Одеса, 2008. – 566 с.; Протестантизм / За ред. П. Яроцького. – К., 2002. – 424 с.; Пізній протестантизм в Україні. – К.- Дрогобич, 2008. – 632 с.; Рубан О. М. Євангельське вчення про моральність і сучасність // Пріоритети державної політики в галузі свободи совісті: шляхи реалізації. – К., 2007. – С. 157 – 160; Русин П. Під вітрилами Реформації // Іваськів Й. Український народ і християнство. – Харків, 2005. – С. 63-108.

⁸⁹ Bainton Roland H. The reformation of the Sixteen century. – Boston : Beacon Press, 1985. – 278 pp.; Barnett S. J. Where was your church before Luther? // Church history (studies in Christianity and culture). – Mar. 1999. – Pp. 68 – 92; Brady T. New studies on the protestant Reformation // The Journal of modern history. – 1999. – Vol. 71. – Pp. 28 – 36; Ferguson E. Church History: V. 1. – Grand Rapids : Zondervan, 2005. – 512 pp.; Harris A. Fundamentalism and Evangelicals. – Oxford : Clarendon Press, 1998. – 380 pp.; Heiko A. The Impact of Reformation. – G.R. : Eerdmans, 1994. – 263 pp.; Holloway R. Evangelical church. – N.Y., 1992. – 354 p.; Kelly G.A. Faith, freedom and disenchantment: Politics of the American religious consciousness // Daedalus. – 1982. – Vol.111. – N 1. – Pp. 123 – 145; Lindberg C. The European Reformations. – Oxford : Blackwell Publisher, 2000. – 446 pp.; Muray L.A. Liberal Protestantism and Science. Greenwood Guides to Science and Religion. – Westport, Connecticut, London : Greenwood Press, 2008. – 184 pp.; Reformation and Scholasticism. – Grand Rapids : A Division of Baker Book House, 2001. – 311 pp.; Rogers D. The Anthropology of Religion after Socialim // Religion. State and Society. – 2005. – №1. – Pp. 5 – 18; Union with Christ. The new Finnish Interpretation of Luther. – Cambridge : Eerdmans Publ., 1998. – 182 pp.; Марпат А. Богословская мысль Реформации.– Одесса: Богомыслие, 1994. – 316 с.

рідко доводилося сплачувати за утвердження протестантських позицій ціною власного життя, ми не можемо не розуміти, що потенційно сценарії подальшого розвитку християнської ойкумени потенційно могли бути іншими, особливо під оглядом тодішніх унійних ініціатив вселенського закροю, а також з уваги на континентальну масштабність та національну специфіку з природи неоднорідних, однак часово нерідко співдіючих феноменів Ренесансу та Реформації. І, зрештою, маємо неодмінно враховувати, що йдеться про чужоземні явища, ідейні візії яких на властиво українських землях збігалися й накладалися, а іноді й не розрізнялися з огляду на особливості свого засвоєння, що фактично збіглося в часі. Кажучи інакше, виходячи з хронологічної рядопокладеності та духовно-історичної умотивованості епохи Відродження та протестантської Реформації, ці феномени можуть розглядатися як прямо чи ж опосередковано залежні, проте не тотожні.

Але для того, щоб не бути голослівними та надати сказаному більшої підставовості, спробуємо подумки перенестися в далекі XIII – XIV століття і згадати провісників Ренесансу, а конче - духовно- ідеологічну насагу митців Італії, де поволі, починаючи з Ніколо Пізано (поч. XIII ст. – бл. 1280), Джотто ді Бондоне (1276 – 1336), Андреа Орканьї (1308 – 1368), антропоцентричний оптимізм речників гуманізму оволодівав серцями недавніх прибічників панівної готики. Принаймні під кінець 20-их років XV ст. цей новий елітарний напрям уже набуде ознак культурного стилю, щоб через якихось 80 років сягнути свого апогею і перетворитися в ренесансну школу неперевершеного естетичного смаку, витонченої фантазії та орнаментальної вишуканості або ж реалізуватися в царині пластичних мистецтв, що, зокрема, знайшли своє втілення в монументальній величі художньо оздоблених палаців, культових споруд та ландшафтних композицій Венеції, Флоренції й Рима. Чого лише варті шедеври зодчества Мікельанджело Буонарроті, з-поміж яких усипальниця Медічі в церкві Сан-Лоренцо, купол собору св. Петра та мистецька довершеність забудов Капітолійського пагорба, що справедливо віднесені до золотого фонду культури людства?!

Проте означені досягнення Ренесансу – це ще далеко не все з того, що стане своєрідним підмурівком Реформації. У кожному разі, формуючись на духовній спадщині неоплатоніків, філософських системах епікурейців і стоїків або, якщо конкретніше, на притаманному античності універсалізмі мислення, нею утверджуваній ідеї високої гідності людини та необхідності її всебічного розвитку, культ античних мистецтв, наук та філантропії не міг не позначитися на концептуальних засадах гуманістів, їхніх загальноідеологічних, естетичних, філософських, педагогічних та соціально-політичних поглядах. А вони зводилися не тільки до критичного ставлення ідеологів гуманізму до середньовічних обмежень, а й відзначалися піднесеною вірою в особистість та обстоюванням

станового демократизму, тобто включали те, без чого важко, а то й неможливо зрозуміти, чому розумова рефлексія та чуттєвий неозор титанів Відродження береться за основу континентального поділу на старо- та новочасний і під ідеологічним впливом чого нова епоха набувала виразного присмаку індивідуалізму, гедоністичного епатажу та конфесійної поблажливості.

І що особливо прикметно, могутній цивілізаційний імпульс Ренесансу, секуляризаційну складову якого неабияк живила жага тогочасного пізнання та відкриття «екзотичних країн»⁹⁰, відчули на собі й по-своєму пережили мало не всі країни континенту, а конче Іспанія й Німеччина, Англія й Франція, Швеція й Нідерланди, Швейцарія та Річ Посполита. Особливість цього впливу хіба що полягала в тому, що проникнення Ренесансу в ці та інші країни Старого світу збіглося з розвитком реформаційного руху – духовним явищем всеєвропейського масштабу, передумови виникнення якого визріли ще в XIV ст. і який, залежно від національних обставин, дуже своєрідно переплітався з релігійним індіферентизмом та космополітичністю гуманізму.

Відтак, вказуючи на вражаючий індивідуалізм та критичний пафос Ренесансу й Реформації, мусимо, дещо повторюючись, ще раз наголосити: всеєвропейський легіт гуманізму не просто сформував ренесансну модель світосприйняття з його універсальними осягами та духовною довільністю, а й спричинив кардинальні ревізування, що в дилемі «Бог і людина», а передусім у ставленні обмеженої розумом і можливостями людини як вседіючої культуротворчої сили до всемілостивого, усюдисущого, незбагненого Господа зарясніли рецидивами нігілізму, а то й боговойовничості. І не дарма поміж тогочасних книг-рекомендацій із проведення інквізиційних тортур («Директорії інквізиторів») та боротьби з відьмами («Молот відьом») знаменням Нового часу стануть мистецькі шедеври Данте Аліг'єрі, Джовані Бокаччо, Франческо Петрарки, Торквато Тассо, Санті Рафаеля, Леонардо да Вінчі, Мікельанджело Буонарроті, Вечеліо Тіціана, Антоніо Кореджіо... Вже не кажемо про творчо-наукові здобутки Джордано Бруно та Галілео Галілея, Миколи Коперника й Андреаса Везалія, Еразма Роттердамського й Миколи Кузанського, тобто про тих, кому історія пропише заслуги «Колумба неба», творця геліоцентричної системи, родоначальника анатомічної ери, «магістра магістрів» цілої Європи.

До цієї когорти славнозвісних діячів правомірно було б ще віднести й Лева Математика, Максима Плануда, Миколи Кавасили, Михайла Псела, Томаса Мора, Томазо Кампанели. Адже йдеться не просто про довільно

⁹⁰ Наливайко Д. Україна в рецепції західних гуманістів XV – XVI ст. // Європейське Відродження та українська література XIV – XVIII ст. – К. : Наукова думка, 1993. – С. 9.

пойменованій гурт титанів Відродження, які, крім іншого, прислужилися відродженню та активному творчому засвоєнню видатних досягнень класичної давнини («Начал» Евкліда, «Поетики» Арістотеля, праць геніального Ібн Сіні), а про напрацювання, які стануть підґрунтям того духовного олімпу, де жила надія, що за підірваного середньовічного та ще не усталеного ренесансного світопорядку настане девальвація полемічних «цінностей», а з тим впадуть, немов єрихонські стіни, важкоздоланні бар'єри на шляху до вселенського примирення християн.

Звичайно, що, побіжно окреслюючи провідні тенденції ренесансного та реформаційного феноменів як тих знакових явищ, що уприкметнили життя мало не кожної з європейських країн, ми, насамперед, мали б зосередитися на перебізі подій в Німеччині, де, не зважаючи на консерватизм бюргерства⁹¹, ідеї гуманістів усе-таки прижилися як ніде. Їх конкретному проникненню сприяли Констанцький (1414 – 1418) та Базельський (1431 – 1449) Собори, навчання німецької молоді в італійських університетах, а також відвідання Німеччини гуманістами з Апенін. Що ж стосується специфіки засвоєння та вмілого пристосування здобутків Ренесансу до «місцевих» потреб, то вона визначалася тим, що ідеали Відродження були адаптовані до потреби єднання розділених німецьких земель, правителем яких уявлявся володар на зразок середньовічного імператора. Іншою особливістю німецького руху була побожність гуманістів, виходячи з якої вони покладалися лише на Біблію, а в справах віри – на розум як її кращого супутника. Хоча ця світоглядна позиція німецьких гуманістів не стала їм на заваді до активної роботи з перекладу творів класичної давнини, що й зумовило неабиякий розвиток книгодрукування, торгівлі та освіти в Аугсбурзі, Страсбурзі, Нюрнберзі, а також інших німецьких містах.

Ще одним переконливим свідченням розвою гуманізму в Німеччині стало заснування мережі нових університетів, сім з яких з'явилися впродовж 1456 – 1527 рр. Але найпотужнішим фактором ренесансного впливу на німецьку молодь італійського вишколу справедливо вважається сузір'я гуманістів, з-поміж яких такі імена раннього німецького відродження як Грегор фон Геймбург, Петер Лудер, Самуель Карох та продовжувачі їхньої справи – видатні представники гуманістичного кола дещо пізнішої генерації: Фелікс Гемерлін, Ніклас фон Віле, Якоб Вімпфелінг та Конрад Цельтіс. Зрештою, значний внесок у розвиток ренесансних ідей на німецьких землях здійснили також Рудольф Агрикола, Герман Буш, Себастьян Брант, Альбрехт Дюрер, Генріх Бебель і Гелій Еобан Гесс, тобто та когорта безкомпромісних викривачів німецьких порядків початку XVI ст., яких правомірно було б вважати своєрідними предтечами Дезидерія Еразма Роттердамського та його

⁹¹ Лозинский С. Г. История папства. – М. : Политиздат, 1986. – С. 226.

молодшого сучасника, фраксонського лицаря Ульріха фон Гуттена, який обрав своїм життєвим кредо Цезареве: «Ich hab's gewagt»⁹². Власне, вони підготують появу на небосхилі німецької Реформації Мартіна Лютера (1483 – 1546) – ідеолога, який силою й вабливістю своїх переконань скликав під знамена релігійної й соціально-політичної свободи німецьку людність, зокрема озброїв її переконанням, що «*Римський папа – антихрист, а папський престол – сідалище сатани*»⁹³. Під цим оглядом оприлюднені М. Лютером 95 тез було б доречно розглядати як головні засади реформаційної програми, яка, попри всі наступні трансформації, що, зокрема, знайшли подальше відображення в Аугсбурзькому сповіданні 1530 р. та Шмальканденських артикулах 1537 р., не зрадила основному – антиримському наставленню. Щоправда, в ширшому плані вістря нищівної Лютерової критики було спрямоване не тільки проти першості Римського папи в християнській Церкві, а й включало різку критику віронавчальних положень: починаючи з розвінчання індульгенцій, цілібату, інституту чернецтва, аскетизму як такого та деяких аспектів звершення меси і закінчуючи обмеженням числа семи християнських таїнств лише Хрещенням та Євхаристією.

Трьома стовпами, на яких трималися всі віросповідні конструкції німецького реформатора, були:

– положення про Священне Писання як єдине джерело віровчення (*Sola scriptura*);

– теза про виправдання лише однією вірою (*Sola fide*);

– право тлумачення Біблії кожним християнином (*Sola gratia*), щоправда, за єдиної обов'язкової умови – молитовного звернення до Святого Духа з благанням напоумити, врозумити й просвітити, тобто дарувати благодать пізнання істини.

Як наслідок, з проголошенням трьох «*великих sola лютеранської Реформації*», – як на те, зокрема, вказується в передмові до сучасного видання тексту «Аугсбурзького віросповідання», – *пошук свободи від Рима і єдності нації став настільки всепроникним, що втручання вже вважалося небезпечним через страх того, що могли розпочатися повстання і що Реформація цілком могла б спричинити революцію*»⁹⁴. З того бачимо, що, ввіряючи всім без винятку християнам священничу місію, а світській владі – право на церковне управління, М. Лютер давав привід для серйозних звинувачень і Апостольської столиці, і католицьким сферам Німеччини. І стосувалися вони доволі широкого спектра питань, позаяк радикалізм Лютерового вчення у його практичному висліді зводився до ліквідації церковної ієрархії, а з опротестуванням потреби в

⁹² Український відповідник: «Я відважився».

⁹³ Пурішев Б. Очерки немецкой литературы XV – XVII вв. – М. : Гослитиздат, 1955. – С. 135.

⁹⁴ Аугсбурзьке віросповідання / переклад укр. мовою Вячеслава Горпинчука. – Sterling Heights / USA «Горлиця», 1995. – С. 4.

посередництві між Богом та людиною – і до заперечення культу святих, іконошанування, молитов за померлих, тобто до істотного підриву самих основ християнського віровчення. Зрештою, їхнє практичне втілення мало об'єктивно сприяти демократизації церковного життя та незалеженню Німецької Церкви від Римського папи та ним очолюваної курії.

Нічого дивного, що деякі з засад Лютерової науки викличуть занепокоєння серед різних станів та верств німецького суспільства, у тому числі і в середовищі гуманістів. Зокрема, серед тих, хто чинив спротив не завжди послідовним і не в усьому вивіреному богословським резонам М. Лютера, бачимо Й. Рейхліна та В. Піркхеймера, тобто його високоповажних сучасників. Рішуче засудив Лютерову відповідь на виклик італійського гуманізму й палкий захисник духовної незалежності людини, протестант за скепсисом у ставленні до християнської обрядовості та в питанні авторства окремих книг Священного Писання Еразм Роттердамський⁹⁵. *«Де панує лютеранство, – заявляв він, – гинуть науки»*⁹⁶.

Втім, у середовищі німецького суспільства було чимало й таких, кого не лякала зміна первісних уявлень німецьких реформаторів, кому аргументи М. Лютера з приводу вищості монарха в церковних справах чи обов'язку держави сприяти єднанню розрізненої волі її підданих здавалися правильними, необхідними й своєчасними. Це завдяки їхній підтримці чи ж волевиявленню було на часі ухвалено постанову, якою затверджувалося *«право кожного князя обирати релігію для себе і своїх підданих»*⁹⁷. Вистачило голосів з числа прибічників М. Лютера і для її перезатвердження вже після того, як на Шпейерському рейхстазі 1529 р. католицька партія домоглася скасування попередніх рішень. Хоча не бракувало й тих, хто в дилемі вибору між двома крайнощами щиро вагався або, навпаки, співаючи осанну новому, промовисто-людинолюбно, як то, між іншим, чинив Ульріх фон Гуттен, зрікали: *«Яка радість жити! Науки квітнуть, уми пробуджуються, ти ж, варварство, візьми мотузку та приготуйся до вигнання»*⁹⁸.

Проте, яким би хвилево не був фурор лютеранства⁹⁹, конкуренцію якому в найближчому часі складуть речники нових протестантських візій,

⁹⁵ До речі, цей приклад категоричного неприйняття Лютерового вчення показовий ще й тим, що засвідчив світоглядну кризу гуманістичної ідеології оцінкою людини, яка бачила Реформацію не лише в зачарованій Німеччині, але і в сонячній Авсонії та в туманному Альбїоні.

⁹⁶ Пурышев Б. Очерки немецкой литературы XV – XVII вв. – М. : Гослитиздат, 1955. – С. 99.

⁹⁷ Цит. за: Любашенко В. Історія протестантизму в Україні : курс лекцій. – Л. : Просвіта, 1995. – С. 28.

⁹⁸ Пурышев Б. Очерки немецкой литературы XV – XVII вв. – М. : Гослитиздат, 1955. – С. 75.

⁹⁹ Опосередкованим підтвердженням успіхів лютеранства вважаємо подиву гідну поширеність Лютерової Біблії, що за неповні 40 років (до 1558 р.) ви тримала 38 видань понад сотисячним тиражем і з якою її перекладачеві, кажучи словами Ганса Сакса,

не варто забувати зринаючу віронетерпимість, про ті братовбивчі конфлікти, які нерідко породжували апокаліптичні настрої, а з ними і впевненість, що неминучий кінець світу розпочнеться ось-ось і неодмінно з Німеччини. А іскра тих війн не забариться перекинутися й на інші країни та континенти, де знайдуться свої апологети та нові інтерпретатори Христової віронауки, число яких невпинно зростатиме та кривитиме серця благонравних ревнителів міжхристиянської єдності зухвалістю нових викликів. І чи не через те невід'ємною ознакою протестантизму, попри його важкозліченну розгалуженість, стануть есхатологічні провіщення, настрашення, що до них тяжіють і теперішні послідовники протестантських уподобань, які не тільки доволі комфортно почувують себе в суспільствах «ліберальних позицій та секулярних тенденцій»¹⁰⁰, але й прекрасно розуміють, що п'ять сторіч розвитку протестантизму позначені неабиякими еволюційними трансформаціями, богословські реєстри яких простягаються від «соціального євангелізму» та «богослов'я кризи» до «політичного богослов'я» і «богослов'я надії»¹⁰¹ і мають величезний інтерпретаційний діапазон свого прочитання.

А це означає, що, абстрагуючись від сучасних реалій та асоціацій ювілейного штибу, можемо стисло підсумувати:

- часова наближеність ренесансної й протестантської реформацій, першу з яких особливо вабили антропоцентризм та гуманістичний пафос, а другу займали релігійні центри ревізійністського кшталту, дозволяє говорити про їхній прямий чи ж опосередкований зв'язок, а також про органічну взаємопов'язаність проблемного поля питань, що викликали появу протестантизму, а з ним і чимало непорозумінь найрізноманітнішого кшталту;

- проявляючись у спільності або ж спорідненості засновкових положень, гуманістична спрямованість яких не омине своїми впливами й релігійні імперативи християнства¹⁰², Ренесанс в органічний спосіб підготував сприйняття реформаційних ідей та ідеалів, з яких апологія волі та творчого начала мали б заслуговувати на першорядну увагу;

- принципова відкритість протестантських віровчень на персональну можливість інтерпретації Священного Писання детермінувала перевідкриття принципу «Sola Scriptura», до якого мірою власної заангажованості відтоді і дотепер потенційно могли чи ж можуть долучитися всі бажаючі;

дісталась слава «віттенберзького соловейка».

¹⁰⁰ Черенков М. М. Європейська реформація та український євангельський протестантизм: генетико-типологічна спорідненість і національно-ідентифікаційні виміри сучасності. – Одеса : Християнська просвіта, 2008. – С. 308.

¹⁰¹ Там само. – С. 308.

¹⁰² Там само. – С. 124.

- стосуючись найбезпосереднішим чином віронавчальних аспектів, реформаційні інновації знайдуть відображення як у сакраментолого-сотеціологічній царині богословського відання, так і в еклезіологічній практиці, виходячи з якої М. Лютер, – кажучи словами М. Черенкова, – «схилявся до централізованої структури церкви і підпорядкування її світській владі, підкреслював авторитет священнослужителів і буквальний сенс таїнств, ... Цвінґлі обстоював республіканську модель церковної організації, виборність священників та підзвітність пастві, символічну інтерпретацію таїнств; тоді як Кальвін розробив власний авторитарний підхід до розуміння церкви і доктрин»¹⁰³.

В ширшому горизонті свого сприйняття протестантська Реформація:

- стала виявом апофеозу людського «я» з тільки їй властивими запитами та потребами, а заодно символізувала добу оновлення, знаменом якої виступало обстоювання Божої правди;

- наклала незгладний відбиток на всі сфери життєдіяльності, в підходах до богословського узasadнення яких уже на перших порах спостерігатиметься принципова порізненість;

- крила в собі неабиякий конфліктний потенціал, що, крім іншого, спричинить цілу низку релігійних війн, які точитимуться як на міжденомінаційному, так і міжконфесійному рівнях, і на перах, у духовно-інтелектуальний спосіб, і на фронтах мілітарних поборювань;

- зростала і на богословській привабливості, і на фінансово-економічному рівні, що в подальшому вело до збагачення, а з ним і до, як на тому, зокрема, зауважує О. Мельничук, і до гордині, пристрасті, любові до плотських і мирських втіх та зарозумілості¹⁰⁴.

Але все то станеться дещо згодом і в залежності від конфесійно-деномінаційної оптики прочитання сприйматиметься й оцінюватиметься по-різному, однак з неодмінним застереженням того, що поява європейської Реформації готувалася віками, а нині викликає цілий спектр неоднозначних рецепцій бодай тому, що, являючи приклади істинного благочестя, чистоти духовних порухів та жертвовного служіння, протестантизм також втратив історичну невинність, ту «незайманість», яка тоді, на початках, давала йому немало підстав для нещадної критики, об'єктом якої, насамперед, виступала Римо-Католицька Церква, і яку він тепер, в силу небезвадності власного історичного досвіду, уже по достатком втратив. І це тим прикріше констатувати, що, перебуваючи в родових залежностях ексклюзивістського кшталту, сучасний протестантизм й дотепер не спекався зваби нарікати з чийогось недбальства та неправовірності, а от до зухвалих переступів «власних пап» прибічники різних протестантських деномінацій мають звичку

¹⁰³ Там само. – С. 119.

¹⁰⁴ Мельничук О. Будуючи царство Боже в Україні // Вісник Відродження. – К., 2006. – С. 59.

ставитися надміру поблажливо, чим не тільки шкодять власній репутації, але й ризикують почути у відповідь від тих же католиків чи ж православних небезпідставну євангельську пораду: «Якщо вас, любителі докорів та постріків, і дотепер так займають наші минулі переступи чи ж гнітять надужиття ваших конфесійних співбратів та посестр, то нині, видається, й вам було б не зайве спершу витягти колоду із власного ока, перш ніж добачити скалку в оці ближнього свого».

Між тим, тоді, на самісіньких початках, коли знамена протестантизму осяватимуть гасла ревнителів ранньохристиянського ідеалу святості та спасіння, тобто те, що з плином часу зазнає неунікної духовної гіпертрофії (коли не занедбаня!), нам випадає говорити про благодійність реформаційних намірів, в контексті яких зовсім незабаром протестантські церкви стануть своєрідною фабрикою духовних смислів, а заодно й територією суспільних біфуркацій, де на перетинах свободи й відповідальності, толерантності й палко обстоюваних конфесійно-деномінаційних демаркацій поволі огранюватиметься демократичне прийдешнє західноєвропейської цивілізації, те, що нині вважається загальнолюдським надбанням, тією цінністю, до творення якої виразники протестантських переконань долучилися як ніхто інший. Але й при цій нагоді не можемо забувати, що антикатолицька спрямованість та неабиякі ревізійні запити протестантизму, викличуть, крім іншого, ідеологічний шал, який не знати чи ще коли й переживала Земля і, зокрема, дадуть підстави говорити про цю добу і як *«кривавий в історії народів Європи вік конфесійної ворожнечі та нелюдської різни»*¹⁰⁵, і як про те, що тернуватиме душі мільйонів своїми ідеалами та спонукатиме вченого до створення доволі яскравого художнього образу цілої епохи.

*«Здавалося, – зауважує О. Сушко, – усе відмолоділо. Перед наївними, жадними вражінь очима побожної середньовіччини несподівано, мов та чарівна Афродита Анадіомене, з'явилась зачарована країна поганського світа [...]. Щастя [...], де християнин, в екстазі перед нагою красою класичного світу, зумів утриматися в рівновазі [...]. Але там, де гордий та всемогутній дух людства, очарований новими вражіннями, пірвав давні пута, – там пробурхалось все те, чого годі [...] вгамувати»*¹⁰⁶. Результатом або ж, як то мовиться в автора *«овочем нової течії був побіч ненасиченої жажди світла – науки занепад життя релігійного та середньовічної побожності [...]. І нині, – додає оповідач, – уже кождий добре бачить, як чимало причинився гуманізм до розвою Реформації – до виступлення цілої плеяди реформаторів XVI в., почавши від Лютра, а*

¹⁰⁵ Сушко О. Предтеча унії // Записки наук. товариства ім. Т. Шевченка. – 1903. – Т. LIII. – Кн. III. – С. 1.

¹⁰⁶ Там само. – С. 5.

скінчивши на Генриху VIII, бачить добре, як гуманізм причинився й до того, що Католицька Церква в Польщі захиталась в основах»¹⁰⁷.

А цей висновок є додатковим підтвердженням того, що всебічне та об'єктивне вивчення протестантизму може стати в подальшому вельми продуктивним шляхом нашого самопізнання, самовіднайдення та самовизначення, які сумарно з неодмінністю передбачатимуть усвідомлення того:

- що протестантська Реформація мала високе покликання і з самого початку керувалася ним як ідеальним взоренням;

- що бінарна опозиція виправдання вірою та виправдання ділами виглядає нині на трихотомію богословських незіставностей, які дедалі чіткіше усвідомлюються речниками протестантської, католицької та православної традицій;

- що, не тяжіючи до «догматичної кодифікації та структурної формалізації»¹⁰⁸ та маючи доволі потужну солідаризаційну базу, протестанти України, тим не менше, не можуть бути вільні від критичного застереження М. Грушевського, який, зміщуючи сказане в площину національних реалій, крім іншого, зауважував: «Значення українського штундизму могло б бути значно більшим, якби не сектантська винятковість і відчуження», а також «зневажливе трактування [ним] будь-якого іншого культу»¹⁰⁹, тобто вказував на ту схильність, яка іноді як історичний рудимент дається взнаки нині.

Втім, уникаючи спокуси перебільшити роль і значення реформаційного оновлення, яке, немов з повеління володаря чарівної палочки, дісталось, здавалось, найглухіших закутків Землі, як і схематизації підходів до його з'ясування, базовими поняттями якого мали б виступати ідея виправдання вірою та передвизначення¹¹⁰, не варто нехтувати тим, що другу половину років одна тисяча п'ятсотих в отчих кресах поважано за одну *«із найкращих хвиль в історичному розвої давньої литовсько-русько-польської Речі Посполитої»¹¹¹.*

¹⁰⁷ Там само. – С. 5.

¹⁰⁸ Решетников Ю. Е. Проблемы межденоминационных отношений в евангельском движении // Богословие и богословское образование в современном обществе. Актуальные вопросы теории и практики : материалы конф. Богословского общества Евразии . Отв. ред. М. Черенков. – Одесса, 2002 . – С. 80.

¹⁰⁹ Грушевський М. Духовна Україна. – К. : Либідь, 1994. – С. 123 – 124.

¹¹⁰ Див. детальніше: Докаш В. Кінець світу: еволюція протестантської інтерпретації. Монографія. – Київ – Чернівці, 2007. – С. 189 – 199.

¹¹¹ Сушко О. Предтеча. – С. 1.